

ומתוקים מדבש

סוגיות בהלכה מתוך עניינים שבפרשת השבוע מכאורים ומורחבים כלשון לימודים השווה לכל נפש
נכתב ע"י הרב זאב יהודה סטארק שליט"א רב קהילת "שמחת התורה" - ביתר עילית

פרשת וירא - גליון מס' 4

מתוך הנושאים הנדונים בגליון:

- א. האם מצוות חינוך נקראת מ"ע שהזמ"ג?
- ב. האם חיוב האב במילת בנו נמשך לאחר מלאת י"ג שנים לבנו?
- ג. האם מצוה שאינה נוהגת בשבת נחשבת שהזמן גרמא?
- ד. מה הוא ביאורו המופלא של בעל האג"מ בסיבת פטור נשים במ"ע שהזמ"ג?

בגדר מצוות עשה שהזמן גרמא, ובגדר חיוב האב למוֹל את בנו וימל אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים כאשר צוה אתו אלהים (כא, ד).

יש לבאר סברא זו ביתר עמקות, על פי מה שראיתי להביא בספר הזכרון 'אבן ציון' (ישיבת חברון תשמ"ח) מתורתו של מרן הגר"ח הלוי מבריסק, שכתב לדון לפי קושיית התוס' כאן דמילה נקראת 'הזמן גרמא' כיון שא"א למוֹל קודם יום השמיני, דלפי"ז אטו נבוא לומר שכל המצוות נקראות מ"ע שהזמן גרמן מפני שעד י"ג שנה אין מחוייבים במצוות?! אלא ע"כ צריך לפרש, דכיון דתליא בגוף האדם, דקודם שנתגדל הוי קטן ואינו בכלל חיובי התורה, שוב אינו נקרא שהזמן גרמן, שכן מצד מצוות התורה בעצמן אין בהן שום הפסק זמן אלא שהקטן מופקע מכל התורה, והו"ל ריעותא בגברא דאינו בר הכי כלפי מצוות התורה, ורק במקום שהזמן הוא מגביל בחפצא של המצוה אזי נקרא שהזמן גרמא.

ומבואר בדבריו דבזה גופא דנו התוס' בהו"א ובמסקנא, דבקושייתם סברו התוס' דעצם הדבר שא"א למוֹל קודם יום השמיני - הו"ל מצוה המוגבלת בזמן, והייתה ראויה להיחשב כמ"ע שהזמן גרמא שנשים פטורות. אבל היינו דתירצו התוס', דמעצם הדבר דמיום השמיני והלאה אין הפסק למצוה הרי זו הוכחה דלא בזמן תליא מילתא אלא תליא בגוף הוולד, דהתורה אמרה דאין ולד פחות משמונת ימים נימול, וזה הוא דין בגברא ולא בחפצא של המצוה. דאם דין 'ביום השמיני' הוא דין של 'זמן' - היה ראוי לומר דדוקא ביום זה ימולו אותו ולא ביום אחר, ואם עבר השמיני ולא מל אזי לא ימול לעולם. ומכך שיש גם מילה שלא בזמנה, הרי דאין 'זמן' לעצם מצות המילה, אלא שהדבר תלוי בגודל הוולד, דאין ולד פחות מזה' ימים נימול, אבל משעה שנתחייב ביום השמיני - חל עליו החיוב לעולם. והוי כמו קטן בכל מצוות התורה דאין כלל המצוות נחשבות כמ"ע שהזמן גרמן משום שאין חייבים בהן רק מגיל י"ג ואילך, דענין זה אינו בגדר קביעות זמן בחפצא של המצוה, כי אם אצל הגברא שנעשה גדול ובר חיובא רק מבן י"ג ואילך, וכך הוא גם כלפי מצוות מילה לפי מסקנת התוס'.

ומתבאר כי בזה הוא דדנו התוס' בקושייתם ובתירוצם, דמיעקרא סברו להקשות דהוי מ"ע שהזמן גרמא שכן סו"ס המצוה מוגבלת בזמן וא"א למוֹל לפני יום השמיני, אמנם בתירוצם נקטו בפשיטות דכיון שאין לה הפסק - אות הוא כי אין המצוה בעצמותה מוגבלת בזמן, לא לפניא ולא לאחריה, והגבלת הזמן דקודם שמונת ימים היא הגבלה אצל הגברא, דלא נתגדל דיו כדי למוֹל כמצוות התורה. אבל אין כאן קביעות זמן לעצם המצוה. ומאחר דלא אזדא לה מצוותה גם אחר יום השמיני, מכאן מוכח דזמן זה אינו בחפצא של המצוה כי אם בגברא. ודווקא כשהתורה מגבילה את עצם המצוה לזמנים מסוימים בלבד, כגון סוכה ולולב שחייבים בהם רק בז' ימים בשנה, התם הו"ל בוודאי הגבלה וקביעות זמן לעצם המצוה, כי בנ"א ראויים למצוה הזאת בכל זמן, אלא שהמצוה בעצמה יש לה שם מצוה רק בזמן המסוים שקבעה התורה, ורק בכגון דא הו"ל מ"ע שהזמן גרמא.

וזה מה שמבואר כאן, דכל שאין למצוה הגבלה מב' צדדים, הרי זה מוכיח שהגבול הראשון לתחילת המצוה אינו קביעות זמן בחפצא של המצוה, כי אם שישנה סיבה אצל האדם שהמצוה לא תחול עליו בזמן קודם, וכה"ג אינו נקרא 'הזמן גרמא'. ומעתה - בזה גופיה דנו התוס' לפנינו, אם הגבלת מצות מילה מיום השמיני והלאה מיקרי מ"ע שהזמן גרמא מחמת ההגבלה הזאת, או כדנקטו בתירוצם דכיון דאין לה הפסק לא חשיב הזמן גרמא. והצדדים מבוארים היטב לפי דברי הגר"ח.

אם מצות מילה ביום השמיני הוי מ"ע שהזמן גרמא

האשה אינה חייבת למוֹל את בנה, כמו שדרשו בקידושין (כט, א) מדכתיב: "כאשר צוה אותו" (בראשית כא, ד) - "אותו ולא אותה". והקשו התוס' ועוד ראשונים, למה לי קרא, תיפוק ליה דמצות עשה שהזמן גרמא היא, שנימול ביום שמיני ללידתו, ונשים פטורות מכל מ"ע שהזמן גרמא (מתני' בקידושין שם). ותיצו התוס' כיון דמיום השמיני והלאה אין לה הפסק, לאו זמן גרמא הוא.

ועיין בתוס' הרא"ש שכתב ג"כ תירוץ זה, דכיון דמשם ואילך אין הפסק - לא חשיב 'זמן גרמא', אך הוסיף עוד וז"ל: כמו פדיון הבן דאין זמנו אלא שלשים, וקרי ליה לקמן בפירקין מ"ע שלא הזמן גרמא. עכ"ל. וכוונתו להא דאיתא לקמן (קידושין לד, א): 'ופדיון הבן דלאו מצות עשה שהזמן גרמא הוא' [ונשים פטורות רק מילפותא 'תפדה תפדה' - כט, א]. ואע"ג דהתורה אמרה לפדות רק בן שלשים יום, אלא חזינו להדיא מהתם דמאחר שמיים שלשים והלאה אין הפסק לחיוב זה, ממילא קרינן ליה מ"ע שלא הזמן גרמא, וה"ה הכא במילה, אף שא"א למוֹל אלא בשמיני, אבל כיון דמיום השמיני והלאה אין לה הפסק, הדר הו"ל אין הזמן גרמא. ובאמת צ"ע מדוע התוס' לא הוכיחו דבריהם מגמרא מפורשת דפדיון הבן, ומרהיטות לשונם משמע דאמרו כן מסברא - דכה"ג אינו נקרא הזמן גרמא, והו"ל למייתי גמ' מפורשת כמו שהביא התוס' הרא"ש, וצע"ק.

ובעיקר דברי התוס' יש לעיין, מה נתחדש להו בתירוצם דכיון דמיום השמיני והלאה אין לה הפסק הו"ל אין הזמן גרמא, ודקארי לה מאי קארי לה, וכי לא ידעו בקושייתם דין זה דאיכא מצות מילה גם 'שלא בזמנה' דהיינו מיום השמיני ואילך?! אלא אם נאמר שקושיא זו היא רק כהקדמה לקושייתם הבאה - שהקשו התוס' - שעדיין כיון דמילה אינה נוהגת בלילה תו הוי הזמן גרמא, ואכן על כך לא תירצו כלום רק דחקו להעמיד הסוגיא דאזלא כמ"ד מילה שלא בזמנה נוהגת בין ביום ובין בלילה [ונרחיב בזה בהמשך]. וא"כ לפ"ז כל השקו"ט בתוס' הוא רק להעמיד הסוגיא למ"ד דמילה שלא בזמנה נוהגת בין ביום ובין בלילה.

הגדרת 'זמן' ב'מצות עשה שהזמן גרמא'

אמנם מפשטות דבריהם חשבתי דבזה גופיה דנו התוס', אם דבר זה דמצות מילה ממשיכה מיום השמיני ללא הפסק - נכנס בגדר הזמן גרמא או לא. דבקושייתם נקטו דאכתי מיקרי 'הזמן גרמא' שכן מצד עצם הדין שא"א למוֹל עד יום השמיני יש כאן הגבלה מצד אחד, ומשו"ה כבר נכלל בגדר מ"ע שהזמן גרמא, אבל בהא מילתא נקטו בתירוצם דאינו כן, דאף שיש גבול מצד אחד - בזמן התחלת המצוה, אבל כיון שאין גבול מצד שני - להגביל סוף זמן קיום המצוה, שוב אינו בכלל 'הזמן גרמא', ומיקרי מ"ע שלא הזמן גרמא. כי רק כאשר יש גבול למצוה משני הצדדים - הן בזמן תחילה והן בזמן סוף - כדוגמת לולב ומצה וכדומה שהתורה קבעה להם זמן מדויק לקיום מצוותם, כך שא"א לקיים המצוה לא לפני כן ולא לאחר מכן, כל כיוצ"ב הוא בכלל מ"ע 'שהזמן גרמא' שיש תחום זמן מוגדר למצוה. אבל הכא במילה אע"ג שיש זמן לתחילת המצוה, דהיינו לא לפני יום השמיני ללידתו, מיהו כיון שאין זמן לסוף המצוה ושייך למוֹל מיום השמיני והלאה ללא הפסק, שוב אין זה בכלל 'הזמן גרמא', אלא אם כן המצוה מוגבלת לגמרי מכל צד שהוא - גם בתחילה וגם בסוף.

(אמנם עדיין צ"ע מה שכתבנו לעיל שלכאורה היה לתוס' הוכחה ברורה מהגמ' לגבי פדיון הבן שבאופן שמצוה נמשכת לאחר הזמן המסוים שנקבע לו עדיין נחשבת מצוה כזאת שאין הזמן גרמא.)

אם מילה נחשבת שהזמן גרמא כיון שאינה נוהגת בלילה, והמסתעף בחיוב אשה במילת בנה

עוד חזרו והקשו התוס' בקידושין שם וז"ל: וא"ת, אכתי מ"ע שהזמן גרמא הוא, דאין מלין אלא ביום (יבמות עב, א), ויש לומר דאתיא כמאן דאמר דמילה שלא בזמנה נוהגת בין ביום בין בלילה. עכ"ל. וכן הקשו התוס' במגילה (כ, א ד"ה דכתיב) ותיירצו שם באופן אחר: וי"ל דאי לאו 'אותו' הוא אמינא דהאי דנשים פטורות ממ"ע שהזמן גרמא היינו היכא דליכא כרת, דומיא דמצה ושמחה והקהל דלית בהו כרת, ומינייהו ממעטינן נשים (קידושין לג, ב), אבל מילה שיש בה כרת ונכרתו עליה שלש עשרה בריתות הוא אמינא דמחייב בהו נשים למול את בנייהו, קמ"ל 'אותו' דלא. ועוד כתבו תירוצי שני כדחכא, דילפותא זו היא כמאן דאמר דמילה נוהגת בין ביום ובין בלילה.

ומעתה כשאנו באים לדון אם מצות מילה היא מ"ע שהזמן גרמא או לא, הרי נקטו התוס' בב' התיירוצים דמצות מילה הוי 'הזמן גרמא' כיון שאינה נוהגת בלילה. בתיירוצי אחד כתבו דהסוגיא אזלא כמאן דאמר מילה שאלה בזמנה כשרה בלילה, וממילא הוי 'לא הזמן גרמא'. ואנן דקי"ל דמילה שלא בזמנה אינה נוהגת בלילה (שו"ע י"ד רסב, א), שוב הו"ל לדידן מצות מילה מ"ע שהזמן גרמא, ואין צריך לפטור נשים מצד 'אותו' ולא 'אותה'.

ואכן כבר תמה בזה השאגת אריה (סימן נג) דדוחק גדול להעמיד עיקר הסוגיא דלא אליבא דהלכתא, שהרי לדידן האשה פטורה מצד הפטור הכללי של מ"ע שהזמן גרמא.

ובתיירוצי השני (של התוס' במגילה) נקטו נמי דמילה הוי מ"ע שהזמן גרמא מחמת שנוהגת ביום ולא בלילה, אלא דאי לאו 'אותו' ולא 'אותה' הוה אמינא שאין כאן הפטור לנשים, מחמת חומרת מילה שישנה בכרת ונכרתו עליה י"ג בריתות, ורק משום דדרשינן 'אותו' ולא 'אותה' יודעים אנו שהאשה פטורה מלמול. ולפי דבריהם לא קשה תמיהת השאג"א, דהסוגיא דחכא אזיל גם לפי מאי דקי"ל להלכתא כמ"ד מילה שלא בזמנה נוהגת ביום ולא בלילה, והו"ל מצוה שהזמן גרמא, ומ"מ צריך ילפותא לפטור את האשה מחיוב מילת בנה.

גם בפני יחושע (קידושין שם) כתב לתרץ דאי לאו ילפותא ד'אותו' ולא 'אותה' הוה ילפינן לחייב את האשה מדכתיב (שמות ד, כה): "ותקח צפורה צור ותכרת את ערלת בנה", אבל משום המיעוט של 'אותו' על כרחינו אנו אומרים דצפורה שאני דלא הוי אפשר בענין אחר. והנה נקט כאן הפנ"י כדרך התוס' במגילה, דלעולם הוי מילה בכלל מ"ע שהזמן גרמא גם לפי הש"ס בקידושין, רק שיש טעם מיוחד להצריך המיעוט ד'אותו' ולא 'אותה', דהו"א דשאני מילה דשייכת גם אצל נשים כדאשכחן בצפורה, והוא כדברי התוס' דהו"א דמילה מצוה חמורה היא מחמת חיוב כרת וכריתת י"ג בריתות, ונשים נמי חייבות אע"ג דהוי הזמן גרמא, וקמ"ל דלא.

אם מילה נחשבת שהזמן גרמא כיון שאין מלין שלא בזמנה בשבת ויו"ט

והנה בטורי אבן (חגיגה טז, ב ד"ה ויש) הביא להקשות, דהא מילה בשבת לכו"ע אינה נוהגת שלא בזמנה, וא"כ הדר הו"ל מ"ע שהזמן גרמא דא"א למול מיום השמיני והלאה אלא בימות החול ולא בשבת. וזוהי הגבלה שאין לה הפסק לעולם. ואשכחן הכי בשאר מצוות כגון תפילין דלמאן דסבר שבת לאו זמן תפילין הוא - מיקרי מ"ע שהזמן גרמא כיון שאינו נוהג בשבת ויו"ט.

ותירץ הטור"א, דמה שאין מלין את הבן בשבת ויו"ט לאו משום דאינו נוהג בהן מצות מילה, דהא אם עבר ומל בשבת עבדי מצוה, אלא שיש בו איסור מלאכה של שבת ויו"ט, דרך מילה בזמנה דוחה את השבת כדילפינן מקרא "וביום השמיני ימול בשר ערלתו", אבל מילה שלא בזמנה אינו דוחה אותה. אולם זו אינה הגבלה בעצם מצות מילה, כי אם דאיכא איסור גברא שלא לעשות מעשה מילה בשבת, והוי כאריה דרביע עליה, כי עצם המצוה זמנה ושעתה גם בשבת, אלא מחמת חילול שבת א"א לעשותה. וכיון שאין עצם המצוה מופקעת בשבת, אין זו מ"ע שהזמן גרמא, שכן רק סיבה צדדית של חילול שבת מונעת מלעשות המילה בשבת.

וביאור דבריו, דמצות מילה הוי כדוגמת מצות מעקה, דודאי שלא נאמר דזוהי מ"ע שהזמן גרמא משום שא"א לבנות מעקה בשבת, דהלא פשוט דהמצוה מצד עצמה שפיר שייכת אף בשבת כמו בחול, ואף אם יעשה המעקה בשבת קיים בזה את עצם המצוה, אלא שעשה יחד עמה עבירת חילול שבת [והו"ל מצוה הבאה בעבירה], אולם המצוה עצמה אינה מוגבלת ותלויה בזמן כל עיקרא. וה"נ דכוותה כלפי מילה בשבת, דאף אם א"א למול שלא בזמנה בשבת, מ"מ ודאי שיש חלות מילה גם בשבת, וכדחוכינן כן בטורי אבן שם מגמ' שבת (קל, א) דאם טעה בדבר מצוה ומל בשבת את הנולד בערב שבת - עשה מצוה, אע"ג דעבר בטעות על איסור מלאכה בשבת. ורק בתפילין דאיכא פטור בעצם מצות תפילין בשבת - שם הוי מ"ע

שהזמן גרמא למאן דסבר שבת ויו"ט לאו זמן תפילין הוא, דאינה נוהגת כלל בשבת, משא"כ במילה.

ועיי"ש עוד בטורי אבן, שעל פי סברא זו רצה ליישב דגם למ"ד דמילה שלא בזמנה אינה נוהגת בלילה, אין זה פטור בעצם חיוב המילה, ואם היה מוחלו בלילה אינו מוחל שוב ביום, וכח"ג אינו אלא הפסק בעלמא שלא ימול בלילות, ושפיר הו"ל אין הזמן גרמא. ורצה להוכיח כן מכמה דוכתי, דמצוה שאין לה הפסק לעולם בשום זמן, ואין לה זמן ביטול של המצוה, אע"ג דאינה נוהגת בלילה אין זה בכלל מצוה שהזמן גרמא.

ההבדל בין 'זמן גרמא' דמילה לבין שאר מצוות שהזמן גרמא ובדבריו הוסיף לבאר שיש חילוק בין סוכה ולולב וכדומה דהוו מ"ע שהזמן גרמא, שכאשר יעבור הזמן הפסיד המצוה לגמרי, ואף אם ישוב בשנה הבאה לקיים המצוה לא יתקן ולא ישלים בזה מה שהפסיד אשתקד, כי בשנה האחרת היא מצוה אחרת. אמנם במצות מילה אף אם אינה נוהגת בלילה, אין זה אלא הפסק באותה מצוה עצמה, שאם מקיים אותה למחר ביום אזי חוזר וניעור אותה מצוה שלא עשה אתמול, כך שהזמן שא"א לקיים בו המצוה אינו מבטל את עצם המצוה, אלא מבטל את זמן קיומה, וזה אינו בכלל 'הזמן גרמא', כי אם כשהזמן החולף מגביל ומבטל לגמרי את המצוה, כמו מי שלא נטל לולב בסוכות הו"ל מעוות שלא יוכל לתקן אף בשנה הבאה, אבל במילה וכדומה - אכתי המצוה שייכת כל הזמן, והלילה אינו אלא הפסק בלבד שגבול הזמן אינו מבטל לגמרי.

וכעין זה תירץ הרש"ש על קושית התוס' הראשונה - דתינוק שאינו נימול אלא ליום השמיני הו"ל מ"ע שהזמן גרמא, וכתב ד"ל דלא מיקרי הזמ"ג אלא אם בזמן הזמנים בטלה המצוה לגמרי, אבל מילה נוהגת בכל יום ויום אם יש תינוק בעולם שהגיע זמנו היום. עכ"ד. כלומר, שאין עצם המצוה מוגבלת בזמן, ורק כלפי הגברא הזה קבעה התורה זמן, משא"כ בשאר דבר שהזמן גרמא, הרי ישנה הגבלת זמן לעצם המצוה, שאין נטילת לולב בעולם מצוה כי אם בימים המיוחדים בלבד ולא בשום זמן אחר.

וכנראה דהתוס' שנתקשו בזה, משום דהם סברו דאין לנו לדון על פי התייחסות כללית למציאות המצוה בעולם, ואף שיש נימוקים אחרים בכל יום ויום אין זה מפקיע שם 'הזמן גרמא', כי אנו דנים בהתייחסות פורטית למצוה העומדת לפנינו, וכאן עומד על הפרק אם שמצווה למול את בנו הנולד, אשר כלפי ידידה ודאי שהמצוה מוגבלת בזמן של יום השמיני, ולכן שפיר נקרא הזמ"ג. אכן הרש"ש פי' שהגבלה זו אינה אלא כעין ריעותא צדדית בגברא שאינו בר הכי למולו, וכשם שלא נאמר דמחמת שמצוה מילה שייכת רק כשנולד הבן - ממילא נחשב שהזמן גרמא, כי בוודאי זה לא נקרא 'זמן גרמא', שכל עיקר החיוב מתחיל רק משעה שנולד. על דרך זה י"ל גם כלפי יום השמיני, דאף שהתורה אמרה שרק ביום זה שייך למולו, אין זו הגבלה בעצם החפצא של המצוה, רק מדיני הגברא הוא.

ועל עיקר קושיית תוס' מובא עוד תירוצי מפולפל במנחת חינוך (מצוה ב ד"ה והנראה) בהערת בנו הג"ר שמעון, שכתב עפ"י דעת הרמב"ם (מלכים י, ה) דבני קטורה חייבין ג"כ במילה, וגם בהם נאמר שחייב האב למול את בנו, דלפי זה יש לחדש דהפטור של נשים במ"ע שהזמן גרמא לא נאמר אלא לישראל ולא לבני קטורה. ולכן הוצרכו בגמרא לקרא ד'אותו' ולא 'אותה' לפטור גם נשים מבני קטורה במילת הבן, וכתוב זה נאמר על כלל זרע אברהם, ובני קטורה בכללם, אמנם כלפי נשים מישראל סגי באמת לפוטורם מצד מ"ע שהזמן ג"כ דנשים פטורות.

לסיכום: הרי קמן שתי דרכים לתרץ קושיית התוס': (א) לדידן הוי בגדר 'הזמן גרמא' וא"צ למעט, אלא שהסוגיא אזיל כמ"ד דמילה שלא בזמנה נוהגת גם בלילה [תוס' בקידושין ותיירוצי ב' תוס' במגילה], או שהסוגיא באה להשמייענו דגם מ"ע שיש בה כרת יש בה פטור שהזמן ג"כ [ת"א א' בתוס' במגילה וכעין זה בפנ"י], או שהסוגיא מדברת על בני קטורה [ת"א של בנו של המנ"ח]. (ב) הוי בכלל 'לא הזמן גרמא' משום דהוי דכבר צדדי ביחס למצוה ואין כאן הגבלת זמן בעצם המצוה [טור"א ורש"ש - כל אחד לפי דרכו].

אם חיוב האב למול את בנו תלוי בחיוב הבן

מסתפק המנחת חינוך (מצוה ב אות ד), איך הדין בקטן שהגדיל וכבר יש מצוה גם עליו בעצמו שמחויב למול את עצמו, האם עדיין ישנה ג"כ מצוה על האב - שלא נפקעה המצוה ממנו, או דילמא דכל המצוה על האב היא רק בקטנותו של בנו אבל כשהגדיל הבן אין חיוב מצוה על האב רק על הבן עצמו. ועיי"ש כמה חילוקים לדינא, כמו - מי קודם למצוה, ואם האב מברך ברכת 'להכניסו', והאם האב מחויב ליתן שכר למול את בנו הגדול יותר משאר כל איש מישראל.

ובתוך דבריו רצה להוכיח מהתוס' דלעיל (קידושין כט, א) שכתבו דכיון דמיום השמיני והלאה אין לו הפסק - לאו זמן גרמא הוא, ומשמע דבגדלותו עדיין חייב האב, דאל"כ הרי כלפי האב הו"ל מצוה עשה שהזמן גרמא כיון שחייב למולו רק מיום השמיני עד י"ג שנה ותו לא. והרי זה כמו לולב שיש לו זמן שבעה ימים - אף כאן יש לו זמן י"ג שנים חסר שמונה ימים. אלא ע"כ ממשע דנקטו דהיא מצוה שאין לה הפסק, ואכן נשאר מוטל החיוב על האב לעולם אף בגדלותו של בנו. עיי"ש דבריו באורך.

א. ואפשר לדון בזה דמעקה בלא"ה אינו נכלל בנדון זה כיון שיתכן שאין כלל מצוה בעשיית המעקה, דמצווים רק שיהא המעקה בנוי. וכשם שמותר לבנות את המעקה ע"י גוי שמוה נשמע שאין המצווה בעשייתו. ואכמ"ל.

וגראה שיש לדון בראייתו, כי הנה יש לחקור בעצם מצות התורה שהאב חייב למול את הבן, מה גדר החיוב בזה, האם עיקר החיוב הוא על הבן שיהיה מהול, אלא שיש על האב כעין אחריות ושליחות שחייב לדאוג ולהשתדל שהבן יהיה נימול, אבל סוף הדבר שרצון התורה שהבן יהיה הנימול והאב אינו אלא האחראי לזה. או יש לומר, דהתורה ציוותה בזה שהאב ימול את בנו, ואין מצוה זו קשורה לחובת הבן, אלא שכך הוא רצון התורה שבנ"י יעשו מצות מילה ע"י של אב מל את בנו ומכניסו לברית, כך שגוף המצוה היא בתפוצצו על האב, לא רק כמעשה שליחות של הבן, אלא שהמצוה בעצמותה עליה דהאב רמיא.

ועיין בקהלות יעקב (קידושין סימן לב) שהביא מה שתיירצו הרמב"ן והריטב"א בקידושין שם על קושיית התוס' דמילה הוי מ"ע שהזמן גרמא ולמה לי קרא למפטר נשים ממילה. ותיירצו, משום דאי לאו קרא הוה אמינא דכי פטרי נשים ממ"ע שהזמן ג' הני מילי במצות גופייהו כגון תפילין דמהתם גמרינן, אבל מצות מילה דלא אחרינא [שהמצוה מתקיימת בגוף הבן], והיא לא שייכא ביה אימא תתחייב, דלא גרעה אמו מבית דין, קמ"ל 'אותו' ולא 'אותה'. עכ"ד. והביא שם דהט"א כתב שלא הבין סברא זו. ויש שביארו דכיון שהמצוה היא על גוף הבן והוא גוף אחר, אין דנים בו פטורא דהזמן גרמא אלא כלפי מה שחייב המצוה על גופו שלו [וע"ע לקמן].

אולם הקה"י פירש כוונת הרמב"ן והריטב"א בדרך אחרת, דכוונתם לומר דכלפי האב אין המצוה מוגבלת בזמן כלל, ולפיכך מיקרי אין הזמן גרמא. וזה לשונו: דענין חיוב האב הוא שאחריות מצות הבן מוטל על האב, והגורם לחיוב האב הוא חיובו של הבן, דאע"ג שהבן קטן ואינו בחיוב מצוות, מ"מ החפצא דבן הוא מחוייב במילה, ואחריות קיום המצוה בו מוטל על האב. וענין הזמן המיוחד למילה דוקא ביום הוא מפאת לתא דבן, שייסוד קיומה וכשרותה הוא דוקא ביום, וממילא לא שייך באב קיום המצוה דרמיא עליה אלא ביום, אבל לא שהיום גורם חיובא דאב, דחיוב האב נובע ממה שהבן מחוייב וחיוב הבן אינו אלא ביום. עכ"ל.

כלפי חובת האב למול את בנו אינו מ"ע שהזמן גרמא

המובן מתוך דבריו, דמשום שגדר חיוב האב הוא שאחריות מצות הבן מוטלת עליו, כיון שאין התחלת החיוב תלויה בו כי אם בבן, לכן הגבלת הזמן שאמרה תורה אצל הבן אינה הגבלת זמן כלפי האב. דאף שאמרה תורה למול ביום בלילה, זה אינו אלא כלפי מילת הבן, אבל כלפי האב אין כאן שום הגבלה והוא חייב בלילה כמו ביום, אלא כמובן שהחיוב של האב אכן שייך רק בזמן ובמקום שישנו עתה חיוב אצל בן, ובלילה - שהבן מצד עצמו אינו בהנהגת מצות מילה, ממילא נפטר האב. אבל אין זו הגבלה במצות האב עצמו. כי לגבי האב לא היום ולא הלילה גורמים או מבטלים את החיוב, אלא משום דעיקר חיובו נובע ממה שהבן מחוייב, והאב נגרר אחר הבן, ומאחר שהבן חייב למול רק ביום ממילא דהאב ג"כ אינו יכול למול בפועל אלא ביום, אבל זה אינו דין של 'זמן' כלפי עצם החיוב שהטילה התורה על האב, רק שבמצאות כך הוא דמאחר שהוא תלוי בבן לכן אינו יכול למול בלילה, אבל מצד גדר המצוה אכתי קרינן ליה אצל האב כמצוה שאין הזמ"ג.

כי גדר מ"ע שהזמן גרמא הוא במצוה שעיקר דין קיומו הוגבל לזמן מסוים ומוגדר, אבל כאן - רק במציאות אינו יכול למול, כי בזמן הלילה לא חל כלל על האב חיוב מילה, שכל שאין חיוב לבן הופקעה המצוה מן האב לגמרי, שעיקר חיובו מעיקרא אינו אלא בזמן ששייכא מצות מילה אצל הבן דאז הוא האב בעל האחריות להשתדל בכך. וא"כ הגבלת לילה אינה אצל האב, ומ"מ הוא אסור למול את הבן בלילה משום לתא דבן, אבל חיובא דידיה לאו בזמן תליא.

הגע עצמך, אטו נאמר בעיקר מצות חינוך המוטלת על האב בהגדר 'הזמן גרמא' משום שאינו אלא עד י"ג שנה, הלא פשוט דהא ליתא, שכן עיקר החינוך היינו כשיש מצב של 'חינוך', אבל משעה שנתגדל הבן שוב אין לו בן המחוייב בחינוך כלל, ובוודאי איפטר ליה החיוב מן האב. וזה אינו בכלל מצוה שהזמן גרמא, אלא כאשר עצם המצוה עדיין שייכת והתורה הגבילה את זמנה, משא"כ במצוה זו שתלויה בדבר אחר, היינו בבן, הנה הזמן הוא אצל הבן ולא אצל האב, וכל שאין חובה על האב מצד שאינו זקוק ואחראי על הבן, פקע מצוותו מיניה. וכך הוא גם לגבי הגבלת זמן המילה שנאמרה על הבן, דינו של האב אינו אלא תוצאה מדינו של הבן, וכשאין הבן זקוק למילה [שאינה נוהגת בלילה] ממילא פקע מצוותו מיניה.

והנה לפי סברא זו בגדר חיוב האב למול את הבן, ניחא יותר להבין הא דאמרינן בגמ' קידושין שם דאם לא מל האב חייבים ב"ד למול, ודרשינן לה מדתניב: 'המול לכם כל זכר'. ולפי האמור - שניהם באמת באותו גדר הם, שכן כל עיקר חיוב האב למול את בנו הוא כעין חיוב המוטל על בית דין, שזה ודאי לכו"ע בגדר אחריות על ב"ד שיהיה כל בנ"י נימולים כדון, ובעצם כך הוא גם גדר חיובו של האב, ולכן כשהאב אינו מל הרי ממילא חל החיוב על בית דין. אבל אם ננקוט דחיוב האב למול את הבן הוא חיוב עצמי על האב, ושלא בגדר אחריות, הרי החיוב על ב"ד הוא גדר אחר לגמרי, ואינו המשך אחד עם חיובו של האב, כי אם חיוב מיוחד לגמרי. ויש אפוא לדון ולבאר איך עובר החיוב מן האב לבית דין, והא תרי מילי. נינהו, האב חייב - מחמת עצמו, וב"ד חייבים מחמת גדר אחריות. אבל לפי מאי דנקט הקה"י בדעת הראשונים א"ש טפי, והבן.

אכן ממה שהתוס' ותוס' הרא"ש השאירו דבר זה בקושיא, ונקטו בפשיטות דאם אין מצות מילה נוהגת בלילה הו"ל מ"ע שהזמן גרמא, הרי בהכרח דלא נקטו כן. אלא איכא באמת חיוב מיוחד על האב, שרצון התורה שהאב ימול את בנו [וכהצד השני בחקירה שכתבנו לעיל], ולא מגדר אחריות כעין חובת חינוך. ומאחר שא"א למולו בלילה שוב הו"ל מצוה שהזמן גרמא, כי עיקר מצוותו מוגבלת בזמן. וע"כ שפיר הקשו בזה. ובוודאי שכל דברי הקהילות יעקב מותאימים רק לפי מה דנקט שחיוב האב בגדר 'אחריות' [כהצד הראשון בחקירה דלעיל], ומפני שאינו חיוב ישיר על האב ורק נגרר בתר החיוב של הבן, לכן ביאר שפיר את תירוץ הרמב"ן והריטב"א דמיקרי שלא הזמן גרמא, ודלא כתוס'.

סיבת חיוב האב במילת בנו וחובתו למולו אחר י"ג שנים - משליך דלהוי לאב מ"ע שהזמ"ג

והדברים מותאימים היטב לדברי המנחת חינוך שהוכיח מדברי התוס' דחיוב האב למול את בנו הוא גם בבן שנתגדל, ולא נפקע חיובו אחר י"ג שנה, ולזה כתבו שפיר דלמ"ד דמילה נוהגת גם בלילה הו"ל מ"ע שאין הזמן גרמא, כי אע"ג שהבן יתגדל והוא בן י"ג שנה לא נפטר האב מחיובו. דהנה הצד הזה שאין האב נפטר מחיובו גם אם הבן נתגדל, זה שייך לכאורה רק אם נקטינן דהתורה הטילה עליו את החיוב אכתפיה דאב, ולא מחמת לתא דבן כגדר של חובת חינוך ואחריות, אלא שכך הוא רצון התורה שהאבות ימולו את בניהם, ואדרבה, כיון דאין החיוב תליא בבן כלל, לכן שפיר שייך לומר דאף כשהוא בן י"ג וכבר מחוייב למול את עצמו, עדיין לא פקע החיוב מן האב. אבל לפי מאי דנקט מרן הסטייפלר בכוונת הרמב"ן והריטב"א דכל עיקר החיוב של האב אינו אלא לדאוג שהבן יהיה נימול, הרי לכאורה ניחא למימור דהחיוב של האב מסתלק כשהבן עצמו בן י"ג וכבר חייב למול את עצמו.

ונמצא כי דברי התוס' מותאימים הן בחשבון והן בסברא לצד זה שבמנ"ח, שהאב חייב למול את בנו גם כשהוא גדול בן י"ג. גם מצד דהתוס' נקטו דהוי מ"ע שהזמן גרמא [אם אינו יכול למול בלילה], שפיר הוכיח המנ"ח מזה דגם כשהוא בן י"ג לא פקע החיוב מן האב [ולכן אם יכול למול בלילה הו"ל אין הזמ"ג], ולפי"ז ודאי אנו צריכים למינקט דגדר חיוב האב למול את בנו אינו משום לתא דבן, והחיוב עליה דידיה רמיא וממילא הפטור של מ"ע שהזמן גרמא שייך ג"כ אצל האב. ורק להני ראשונים דנקטו דלא כתוס', וכביאור הקה"י הנ"ל - דכל עיקר גדר החיוב הוא בשביל לדאוג לבן - שפיר מצו סברי דאחר שנתגדל הבן פקע החיוב מן האב, כי חובת האב הוא לאחריות משום לתא דבן, אך כשהבן עצמו נתגדל כבר לא רמיא על האב שום חיובא. וכצד השני בספיקתו של המנ"ח דלא שייך מצוה זו כשהבן חייב בעצמו במצוה מילה.

מאיידר, לדידהו דקאמרי דמצות מילה אינה על גופיה דאב, כמו תפילין דהוא חיוב 'שלו', גם ליתא בה פטור דמ"ע שהזמן גרמא, ושפיר צריך הקרא ד'אותו' ולא 'אותה' אליבא דכו"ע - אף למ"ד דאין מלין בלילה, כי חיוב האחריות וההשתדלות למול את הבן לא הוגבל כלל בזמן. ואילו לתוס' משום דנקט דחיוב האב אינו בגדר אחריות רק הוי חיוב עצמי, ולכן גם לאחר שנתגדל חייב למול את בנו [כמו שהוכיח המנ"ח מדבריהם], ה"ה סבירא להו נמי דגם מצות מילה מיקרי 'הזמן גרמא' כלפי חיוב האב למול את בנו, כי הגבלת הזמן היא הגבלה במצוה האב גופיה. ובעתה נמצא דשני הנדונים אלו תליין אה בהא, **דאם הוי חיוב כאחריות על חיובו של בן - אין האב חייב רק עד י"ג שנה, וגם לא הוי הזמן גרמא, וכך ס"ל לראשונים אליבא דהקה"י** שדחו את קושיית התוס' מהאי טעמא. אמנם אם הוי חיוב עצמי אכתפיה דאב שאינו תלוי בבן - לא פקע חיוב האב לעולם, וגם הוי 'הזמן גרמא' אם אינה נוהגת בלילה, וכך ס"ל לתוס'.

בשיטת התוס' רי"ד דחובת ההתעסקות

בצרכי מילה גורם דלהוי אין הזמ"ג

ועיין בתוספות רי"ד קידושין שם, שכתב ג"כ לחלק בין מצוה שעל גופו למצוה למול את הבן, אך מלשונו מבואר לכאורה שלא נתכוין בדבריו למה שביאר בקה"י בכוונת הרמב"ן והריטב"א, שכן כתב התור"ד בזה"ל: היכי אמרינן דמ"ע שהזמן ג' נשים פטורות הני מילי מצוה דתליא בגופה, והיא אינה מצוה אלא לזמן ידוע ולא בכל זמן, אבל מצוה דלא תליא בגופה כגון למול את בנה, אע"ג דמילת הבן יש לה זמן, נהי דקבוע הזמן לבן הנימול, אבל האב שציווהו הבורא להתעסק במילת בנו - העסק ההוא אין לו זמן, שבין ביום ובין בלילה יטרח ויכין צרכי מילת בנו, והלכך אי לאו 'אותו' הוה מחייבין גם האשה, ואין זמן הקבוע לכל פוטרה. דהוה אמינא היא תתעסק בין ביום בין בלילה עד שתמול את בנה בזמן, אבל הציצית היא מצוה שתלויה על גופו של אדם, ואי הוה מחייבין האשה - היתה מצוה תלויה בזמן, הלכך פטורה. עכ"ל.

הנה אין הכרח מדבריו דהכוונה שחיוב האב או האם הוא בגדר אחריות כעין חובת חינוך, דשפיר אפשר דנקט כצד השני בחקירה דלעיל, וכהמנחת חינוך, דהחיוב הוא על האב בפני עצמו, שהאב ימול את בנו. אלא שבאופן מעשי - 'העסק ההוא אין לו זמן, שבין ביום ובין בלילה יטרח ויכין צרכי מילת בנו', כלומר שההכנה למצוה שייכת טובא גם בלילה, אשר כ"ז נכלל אצל חיוב האב. ולכן אין הכרח מדברי התור"ד האידך נקט בעיקר גדר חיוב האב למול את בנו, דאפשר דמחמת עצם הדבר דצרכי המילה

שייך להתעסק בהם גם בלילה, לכן אין בו פטור של מ"ע שהזמ"ג, אבל בעצם גדר החיוב יתכן לפרש בדבריו כאחד משני הצדדים דלעיל. וכן הוא בספר המקנה שהביא בקה"ש, שפירש כן כוונת הריטב"א והרמב"ן, דהעסק הזה של השתדלות שפיר שייך בין ביום ובין בלילה, וא"כ לגבי האב אין כאן במציאות זמן גרמא, דעסק ההשתדלות איכא נמי בלילה].

מצוה שעל גוף שני אין בו פטור מ"ע שהזמ"ג

אמנם דברי הריטב"א [שהובאו בקהלות יעקב] הובאו גם במנחת חינוך שם (מצוה ב אות 1), אך פירשם כנראה בדרך אחרת. שהביא דבריו דכאן החיוב במצות האב למול את בנו 'אינו על גופו רק למול את בנו' ואין בזה פטור דמ"ע שהזמ"ג. ומשמע דהמנ"ח פירש דברי הריטב"א לא משום דגדר חיוב האב למול את בנו הוא כעין חיוב אחריות וחיוב חינוך, אלא **עצם הדבר שאינו מצוה על גוף של האב**, אין בזה פטור מ"ע שהזמ"ג. דכל עיקר פטור זה הוא רק במצוה שעושים בגוף.

אלא שבקה"ג הביא ג"כ מתחילה שכן משמע מרהיטות לשונם, דאע"פ שהוא זמן גרמא, מ"מ כיון שאינו מצוות בגופה אלא מצוה שעל גוף הבן, שפיר שייך בה חיוב אע"פ שהוא זמן גרמא. אך כתב שהוא ק"ק לומר. והכוונה לכאורה, כי אינו מובן בסברא אמאי לא יהא בו דין מ"ע שהזמן גרמא, דמה לי אם המצוה נעשית בגוף ממש או בגוף הבן. ומה לי היכן נעשה עצם המצוה, טו"ס הרי הזמן מגביל וגורם למצוה זו.

וכבר מצינו להמנחת חינוך שהזכיר במקום אחר סברא זו בשם הריטב"א כדי ליישב בזה דבר תימה. דיעויין במוסף השבת (מצוה לב אות ח) שנתקשה בדיון שביתת בהמות בשבת, דאין בזה לא כי אם עשה, וא"כ הו"ל עשה שהזמן גרמא ויהיו נשים פטורות ומותרות להיות בהמתן עושה מלאכה, דהוי עשה בלא לאו, ומאיכא תיתי שתהיינה מותרות. וכתב: "ובאמת לא ראיתי זה בשום פוסק ראשון ואחרון שיכתבו זה דאשה אינה מצווה על עשה זה". ושוב הוכיח ממעשה דפירו של ר"א שהיתה יוצאת ברצועה, ואמרו בגמרא (שבת נד, ב) שהיתה של שכנתו והוא לא מיחה בה ונקראת על שמו, ומפורש אפוא שהפרה היתה של אשה וגם הנשים מצוות על שביתת בהמתן. וכתב בהמשך דבריו לתרץ לפי הריטב"א בקידושין הנ"ל, שתירץ דכלל זה דנשים פטורות ממ"ע שהזמ"ג אינו אלא במצוה שבגופו, כמו ציצית ותפילין וסוכה וכדומה, אבל למול הבן שאינה מצוה שבגוף רק על דבר אחר - האשה ג"כ חייבת, על כן צריך קרא ד'אותו'. ע"כ, א"כ כאן נמי העשה של שביתת בהמתו הוי כמו התם שחל מ"ע למול את הבן, אלא שנשאר בצ"ע לשיטת התוס' ושאר ראשונים שתירצו תירוצים אחרים דלא כריטב"א.

הנה כי כן, מפורש יוצא שהזמנ"ח לא פירש דברי הריטב"א כהסתייפלר בקהלות יעקב הנ"ל, דהרי לדבריו היא סברא מיוחדת השייכת במילה כלפי חיוב האב למול את בנו, ששייך לומר דחיוב האב נובע מכח חיוב הבן. אולם ברור כי סברא זו לא שייכת אצל שביתת בהמתו, דאטו שייך לומר דבעל הבהמה חייב בחיובי הבהמה, הרי ודאי הא ליתא, דעיקר חיוב השביתה הוא על הבהמה ואינו כלל לתא דבהמה, וכי איכא 'חיוב' על הבהמה דרמיא על בעל הבהמה לדאוג בעבור חיוביה, כמו שניתן לומר כן כלפי חיוב האב למול את הבן? אשר מוכרח מזה דהמנ"ח הבין דברי הריטב"א כפשטם, דעצם הדבר שאין המצוה נעשית בגופו של המצוה כי אם בגוף אחר, או הבן או הבהמה, לא נאמר בזה הכלל דמ"ע שהזמן גרמא נשים פטורות. ועוד בה שלישיה, שוב העתיק המנ"ח בכתוב השלישי לדברי הריטב"א הנ"ל, כאשר כוונתו ברורה לפרש כפשטו שאין זו סברא מיוחדת במצות מילה. ואלו הם דבריו ז"ל במצות ציצית (מצוה שפ"א אות 1) שאחר שהביא את דברי הריטב"א כתב עליו ז"ל: א"כ נראה פשוט למאן דסבירא ליה דציצית חובת טלית וכלי קופסא חייבים בציצית וכו', מ"מ לא מיקרי מ"ע שהזמן גרמא לענין לפטור הנשים, דלא הוי מצוה שבגוף רק להטיל ציצית בבגד, א"כ נשים חייבות ג"כ, עיי"ש מה שפלפל עוד בזה בסוגיית הגמ' בפרק התכלת (מנחות מג, א) ברב יהודה דרמי ציצית בבגדי אנשי ביתו.

מבואר להדיא דלא נקט המנ"ח לפרש דברי הריטב"א שהיא סברא מיוחדת במילה, דחיוב האב אינו אלא משום לתא דבן, כי הרי ודאי לא ניתן לומר דהטלת בגד בציצית היא עשיית החיוב של הבגד בגדר אחריות וחינוך של הבגד או הבהמה, כל זה ליתא. ובהכרח שפירש דברי הריטב"א דלא כהקה"ג, אלא עצם מה שהוא גוף שני של בזה סיבה לפטור.

אולם טעמא לא ידענא בכל זה, אמאי ישתנה הדין במצוה שעושים עם גופו לעומת מצוה שעושים עם גוף שני, מדוע באמת יהיו נשים פטורות במ"ע שהזמ"ג רק בהני מצוות שעושים עם הגוף ממש.

ביאור הדבר עפ"י הבנת טעם פטור נשים במ"ע שהזמ"ג

ואשר אפשר לכאר בזה על פי דברי האבודרהם בביאור טעם פטור נשים במצוות שהזמן גרמן, וזה לשונו (ברכת המצות ומשפטיהם): והטעם שנפטרו הנשים מהמצות עשה שהזמן גרמא, לפי שהאשה מושעבדת לבעלה לעשות צרכיו, ואם היתה מחוייבת במ"ע שהזמ"ג אפשר שבשעת עשיית המצוה יצווה אותה הבעל לעשות מצוות, ואם תעשה מצות הבורא ותניח מצוותו - אוי לה מיוצרה, לפיכך פטרה הבורא ממצוותיו כדי להיות לה שלום עם בעלה. עכ"ל.

ומכבר נתקשיתי בדבריו, דהרי מצינו במצות כבוד אב ואם דאינו דוחה שאר מצוות התורה, כדדרשינן מהכתוב (ויקרא יט, ג): "איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו אני ה' אלקיכם" - כולכם חייבים בכבודי" (יבמות ה, ב), וא"כ מפורש כאן דא"צ לשמוע בקול אביו ואמו כשדבריהם הם כנגד מצות

הבורא. וא"כ תמוה, הרי סברא זו ממש איכא נמי אצל בעל ואשה דשניהם חייבים בכבודו של מקום, ואין יהיה כוחו של הבעל אלים מקיום מצוות התורה, נימא להיפך, שיצטרך הבעל לוותר על כבודו בשביל כבוד הבורא.

אך כנראה שמפני כן הוסיף האבודרהם עוד שם וכתב בזה הלשון: וגדולה מזו מצאנו, שהשם הגדול הנכתב בקדושה ובטהרה נמחה על המים כדי להטיל שלום בין איש לאשתו (שבת קטז, א), עכ"ל. אפשר שהוספה זו באה ליישב הקושיא הנ"ל, להוכיח כי באמת הקב"ה מוותר על כבודו ומוחה את שמו כדי להטיל שלום בין איש לאשתו, דאף שהוא דבר הנוגד את הסברא, אבל כך אמרו חז"ל, ולכן הדר הסברא שהקב"ה ויתר כביכול על מצוות הללו שהן נוגדות את מצוות הבעל.

וכבר דנו האחרונים בזה, דלפי טעמו של האבודרהם יקשה איך יהא הדין באשה ריוקה או גרושה שאין להו בעל, או כאשר בעלה נתן לה רשות מפורשת לעשות כל דבריה על פי מצוות התורה, אטו ישתנה הדין אצלה. אך לכאורה פשוט שכמו בהרהר הלכות שכן בהן טעם, אין ההלכה משתנה לפי הטעם שעליו מיוסדת ההלכה, אף כאן לא פלוג דבין בין אשה לאשה. אך מצינו באור שמח שאכן רצה לחדש הלכה למעשה על פי הטעם הזה. שכתב בהל' טומאת צרעת (פ"א ה"ה), דלפי זה כל מצוה שאפשר לעשותה ע"י שליח לא פטרינן לה משום שהזמן גרמא, ורק במילה צריך קרא לפטורה. עיי"ש.

ונראה לפ"ד האבודרהם ועל פי הוספת האו"ש, דמעתה נוכל להתחיל להבין דעת המנ"ח בהבנת דברי הריטב"א שחילק בין גוף ראשון לגוף שני, ותמנהו מאי סברא איכא לחלק בין זה לזה, ומדוע מצוה הנעשית בגוף שני אין בו פטור דמ"ע שהזמן גרמא. והנראה לכאר בזה בדרך פלפול, משום דסברת האבודרהם שייכת רק במצוה שעושים עם הגוף, דאז משועבדת היא לבעל או לאב, ויש בזה הטענה 'אוי לה מבעלה אוי לה מיוצרה', ולכן פטרתה התורה מלקיים המצוות הללו. אבל במצוה שעושים עם גוף שני, הרי שייך בזה שלוחות ויכולה המצוה להתקיים שלא על חשבון הבעל.

דנהג כבר נודע הכלל דפרשת שלוחות שייכת רק במצוות שאינן נעשות בגופו, אבל במצוות שבגופו אין בהן שלוחות כלל, ולפיכך אי אפשר לומר לשליח - הנח תפילין עבורי, או - שב בסוכה עבורי, והדברים עתיקים (עי' קצוה"ח קפב, א בשם התוס' ר"ד). והגדר בזה, דיש מצוות שהתורה הקפידה על הגוף והפעולה, ובהן לא שייך לעשות שליח, דגוף האדם הוא צריך לישיב בסוכה. אבל יש מצוות שהתורה הקפידה בהן על התוצאה, כגון שהאדם יפריש תרומה מגורנו, בכל הני שייכת פרשת שלוחות, דנתחדש ששלוחו של אדם כמותו והתוצאה יכולה להתקיים גם ע"י שליח שנתמנה ע"י האדם.

ומעתה א"כ שרצה האור שמח לחדש מדנפשות דבמצוות שאין לקיימן ע"י שליח אז איכא הפטור של מ"ע שהזמ"ג, אבל במצוות דשייך בהן שלוחות - כגון מזוזה ומעקה ומילה, כיון דאפשר ע"י שליח לא פטרינן להו משום מ"ע שהזמ"ג, אלא אם איכא קרא למעוטי, כמו במילה דילפינן מקרא ד'אותו' ולא 'אותה' דהאשה פטורה מלמול את בנה. ונבוא בזה להשתמש עם סברא זו בהבנת דברי הריטב"א לפי פשוטם, דדוקא הני מצוות הנעשות והמצוות על גוף האדם - בהן שייך פטור דמ"ע שהזמ"ג, משא"כ במצוות דרמיא על גוף שני - לא דוקא במצוות מילה, אלא ה"ה גם בציצית למאן דאמר דחובת מנא הוא, או שביתת בהמתו (ככל הני ג' מקומות שהביא המנ"ח לדברי הריטב"א הללו) - כיון שעיקר הקפידא היא על התוצאה, אין בהן כלל פטור דמ"ע שהזמ"ג. כי אין בהן את ה'התנגשות' הזאת של 'אוי לה מבעלה אוי לה מיוצרה', דאכתי שייך שפיר שתתקיים הך מצוה ע"י שליח. והתוצאה אינה מחוייבת להיות על חשבון בעלה ואביה.

הרי דגם אם עצם דברי האו"ש המה חידוש גדול, שמחדש הלכתא לדינא על פי התבוננות בטעם ההלכה, מיהו אפשר על דרך זה עכ"פ להבין כן בדעת המנ"ח שהעתיק דברי הריטב"א בכמה דוכות, והוכרחנו שבודאי הבין שמחלק בפשיטות בין מצוה שבגוף ראשון למצוה שבגוף שני. ולאור הדברים הכל מבואר היטב בסברא, דלכן נשים חייבות בהני מצוות שנעשות בגוף שני, שאין בהם עיקר טעם הפטור, ורק משום קרא פטרינן אשה ממילת בנה.

והנה כעין סברת האבודרהם נזכר גם בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סימן מט), שכתב מדנפשיה בטעם פטור נשים ממ"ע שהזמן גרמא וז"ל: כי סתם נשים בעולם אינן עשירות, ועליהן מוטל גידול הילדים והילדות שהיא מלאכה היותר חשובה להשי"ת ולתורה, וכן ברא השי"ת בטבע כל מין ומין מבעלי חיים שהנקבות יגדלו את הולדות, ואף את מין האדם לא הוציא מן הכלל בזה, שגם טבע הנשים מסוגל יותר לגידול הילדים, שמצד זה הקל עליהן שלא לחייבן בלימוד התורה, ובמ"ע שהזמ"ג. עכ"ל. ועיי"ש שהאריך עוד בדברי השקפה חוצבים להבות אש כנגד המבקשים לשנות ההלכות מחמת שיש שינוי בההלכות הנשים בזמננו.

והיוצא מן הדברים, שיש לתרץ קושיית התוס', דאף אם מצות מילה הוי מ"ע שהזמן גרמא, אך אין זה נוגע כלפי חיוב האב, ולפיכך אין כאן פטור לנשים זולתי המיעוט ד'אותו' ולא 'אותה'. ונתבאר הדברים בכמה טעמים: (א) משום שאין החיוב על האב אלא כתוצאה מחיוב הבן, והגבלת הזמן אינה נאמרת על מצות האב למול את בנו [ומכ"כ ריטב"א לפי הבנת הקה"ג]. (ב) כל שהמצוה נעשית בגוף אחר אין בה הפטור של מ"ע שהזמ"ג [ריטב"א לפי המנ"ח]. (ג) מכיון דמוטל על האב להתעסק בהכנת מילה שייך זה גם בלילה כמו ביום [תוס' ר"ד].